

ԲԱՂՆԻՔԻ ԾԵՍԸ ՀԱՅՈՑ ՄԵՁ

Սվետլանա Պողոսյան

Հայոց ազգագրության թանգարան

Բանալի բառեր՝ գյուղ, քաղաքային կենցաղ, հաղորդակցում, հիգիենա, սովորույթ, անցումային ծես, կին, տղամարդ, երեխա:

Հայոց կենցաղում նկատելի տեղ են զբաղեցրել բաղնիքները, որոնք Հայաստանում կառուցվել են հնագույն ժամանակներից: Բացի պալատական ու եկեղեցական համալիրներում կառուցված բաղնիքներից, հասարակական մեծ բաղնիքներ կառուցվել են նաև քաղաքներում¹: Բոլոր բաղնիքների տեխնիկական կարևոր կողմերից էր այն, որ դրանք ունեցել են գետնից բավականաչափ բարձր հատակներ և շենքի պատերի ու սյուների մեջ կառուցման ընթացքում զետեղված ջրի և գոլորշու մղման համար՝ կավե խողովակներ: Տաքացվող ջրի կրակի ողջ զորությունը վարպետորեն մղվել է հատակի տակ, իսկ տաք ջուրն ու գոլորշին՝ խողովակների մեջ, որոնցով ապահովվել է բաղնիքի հատակի ու պատերի տաքացումը, ջրի ու շոգու մատակարարումը²:

Նախաբան. 19-րդ դարում և 20-րդ դարի սկզբին բաղնիք գնալը գերազանցապես քաղաքային երևույթ էր հայոց մեջ: Գյուղերում լողանում էին ձմռանը տանը, ամռանը

¹ **Сехбосян К. В., Погосян С. Г.** Народная гигиена: бани //Армяне. М. -2012., сс. 442-445: **Սովետսկի Խորենացի**, Պատմություն հայոց, Երևան, էջեր 16, 59: **Халпакчьян О. X.** Гражданское зодчество Армении. М. -1971. с. 211.

² **Սեդրոսյան Կ. Վ.**, Արհեստավորական ավանդույթները և դրանց արտահայտությունները լեռնականացիների կենցաղում //Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հ. 6. Երևան, 1974, էջեր 159-252: **Նույնի՝** Դաշտային ազգագրական նյութեր (ԴԱՆ), ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արխիվ:

բակում՝ հատուկ առանձնացված մասում, գոմում ևս: Բաղնիք այցելելը վերածվել էր իսկական արարողության: Բաղնիքը հանդիսանո հանդիպման, զրույցի, ժամանցի, շփման և հաղորդակցման վայր էր: Այստեղ, ժամանակավորապես կտրվելով առօրյա հոգսերից, հաղորդակից էին դառնում համայնքի իրադարձություններին: Բաղնիքը նաև աղջիկ-տեսի և հարսնացու ընտրելու վայր էր: Բաղնիքը և դրան առնչվող ծեսերը կապված էին անցման, նվիրագործման արարողությունների հետ՝ հանդես գալով որպես յուրատեսակ սահման առօրյայի և տոնի միջև: Ավանդաբար թե՛ կանայք և թե՛ տղամարդիկ բաղնիք էին այցելում նույն սեռի հարազատների, ընկերների և հարևանների հետ: Հատկանշական է, որ նման նախընտրությունը կենցաղում պահպանվել է բավական երկար: Այս սովորույթի ինքնատիպ ձևափոխում կարելի է համարել ժամանակակից սաունաները՝ նոր դրսևորումներով:

Երևանի բաղնիքների մասին հիշատակված է 17-րդ դարի ֆրանսիացի ճանապարհորդ Ժ. Շարդենի գրառումներում³: 18-19-րդ դդ. Երևանում լայն տարածում են ունեցել միաբաժին (Կոնդի, Թափաբաշու) և երկբաժին բաղնիքներ (օր.՝ Եղիազարովներինը), որոնցում եղել են առանձին մասնաբաժիններ կանանց և տղամարդկանց համար: Առաջին տիպի բաղնիքներում կանայք լողացել են շաբաթվա հատուկ հաստատված օրերին: Երկբաժին բաղնիքների յուրաքանչյուր բաժին ունեցել է 2-3 խոշոր դահլիճ և փոքրիկ շինություններ, իսկ կենտրոնական շատրվանով հանդերձարանը հեռու է գտնվել քառասյուն, հայկական ժողովրդական գլխատուն հիշեցնող լողարանից⁴:

19-րդ դ. կեսերից հայկական բաղնիքները մեծ տարածում են գտնում քաղաքներում: Հանդես են գալիս ոչ միայն կանանց ու տղամարդկանց հասարակական մեծ բաղնիքներ, այլև առանձին համարներով բաղնիքներ, որոնք ավելի ուշ տեղաբաշխվում են բաղնիքների երկրորդ հարկերում: Բաղնիքների կառուցվածքում պահպանվում էին ավանդական տարրեր՝ գմբեթաձև տանիքները, արևելյան տիպի գուռեր, խճազարդ ավազաններ, մերսման ու քիսայման թմբեր հատակի վրա⁵: Երևանում մի քանի բաղնիք կամ, ինչպես ժողովուրդն անվանում էր, «համամ» կար: Առաջին մեծ բաղնիքը գտնվել է այժմյան Հանրապետության հրապարակում: Բաղնիքի մուտքը Տեր-Ղուկասովսկայա (Նալբանդյան) փողոցից էր: Ուներ տղամարդկանց և կանանց ընդհանուր բաժիններ, կային նաև համարներ: Միջանցքից մտնում էին լայն կլորավուն մեծ նախաբաղնիքը՝ հողե հատակով: Պատերին կպած շրջանաձև, մոտ կես մետր լայնության, այդքան էլ բարձրության վրա տախտակապատ էր՝ ոտքերի համար, վրան խսիր փռած: Երկրորդ հարկաբաժինը, նույնպես տախտակից էր՝ նստելու և հագուստը դնելու համար: Նախաբաղնիքից մուտքը տանում էր բաղնիք: Լողանալու սրահը բավականին մեծ էր: Ուղիղ մեջտեղում մոտ երկու մետր տրամագծով մարմարե մեծ կլոր քար էր դրված: Քարը միշտ տաք վիճակում էր: Դրա վրա նստում էին լողացողները, քրտնում և կարպետե քիսայով մաքրում մարմինը: Հետո ձիլոպե քիսայով օձառ էին քսում: Պատերի մոտ՝ 5-6 տեղ, կային

³ Շարден Ж. Путешествие Шардена по Закавказью в 1672-1673 гг. Тифлис. -1802. сс. 191, 243, 366.

⁴ Халпакчян О. X. Гражданское зодчество Армении. М. -1971. сс. 211, 214, 224-225.

⁵ Մեղրոսյան Կ. Վ., ԴԱՆ:

փոքրիկ գուռեր (ավազան)՝ տաք և սառը ջրի համար: Յուրաքանչյուր ավազանի մոտ երկու կողմից կար քարից փոքր նստարան: Ընդհանուր բաժնում մի քանի տեղ քարից պատկելու տեղ կար՝ քիսայվելու համար: Հասուն այցելուներին բաղնիքի հաշվին տրվում էր արշին ու կես երկարության և մեկ արշին լայնության, սովորաբար մուգ կարմիր ներկած բյազ կտոր, որը փաթաթում էին կոնքերին: Լողանալն ավարտելուց հետո ոտքերին հագնում էին փայտե մաշիկներ և, մոտենալով դռանը, կանչում սպասավորին: Նախաբաղնիքից գալիս էր սպասավորը՝ ձեռքին սպիտակ բյազից սավան, և գցում էր լողացողի վրա: Մավանը նույնպես բաղնիքի հաշվին էր: Քաղաքացիներից շատերն իրենց հետ բերում էին սեփական ֆիթան ու սավանը: Ընդհանուր բաժնում լողանալն արժեր մի աբասի (20 կոպեկ), համարում լողանալը երկու անձի համար՝ ժամը 10 շահի (50 կոպեկ):

Հետաքրքիր էր կանանց լողանալու ծեսը բաղնիքում: Երևանում կանայք բաղնիք գնում էին ամիսը մեկ կամ երկու անգամ, ոչ ավելի շուտ: Բաղնիք գնում էին ամբողջ ընտանիքով՝ մայրը, հարսները, աղջիկները, թոռները: Տանում էին նաև մինչև 5-6 տարեկան տղաներին: Կանանց բաղնիք գնալը մեծ արարողություն էր, մանավանդ երբ ընտանիքը մեծ էր լինում: Իրենց հետ վերցնում էին դույլ, թաս՝ գլուխները լվանալու համար: Այդ օրվա համար պատրաստում էին դարչինով թեյ, թերմուն, բաղնիքից հետո տանը խմելու համար: Ընտանիքի մեծ մայրը, մեծ հարսը բաղնիքում մնում էին համարյա մինչև երեկո, լողացնում նաև ուսումնարան գնացող աղջիկներին: Վերջում իրենք էին լողանում և վերադառնում տուն: 19-րդ դ. վերջին-20-րդ դ. սկզբին Երևանում գործում էին հետևյալ բաղնիքները՝ «Եղիազարովի», «Ֆանտազիա», «Ռուսական», «Մոլդկանսկայա» (նախկին Կարմիր Բանակի փողոցի վրա՝ Գետառի մոտ, միահարկ), «Կոնդի» (Ս. Հովհաննես եկեղեցուց մի քիչ ներքև, դեպի Հրազդան գետի կիրճը), «Եվրոպական» (Նովա-Ցերկովնայա, հետագայում՝ Սովետների փողոցում, այժմյան Չարենցի անվան դպրոցի կողքին, բակի կողմից), որը երկհարկանի էր⁶: Եվրոպական բաղնիքը կառուցվել է 20-րդ դարի երկրորդ տասնամյակի սկզբին: Քաղաքում դա միակ բաղնիքն էր, որն ուներ ցնցուղներ և մարմարյա վաննաներ:

1850-ական թթ. Ալեքսանդրապոլում գործում էին երեք նշանավոր բաղնիք՝ Տիգրանովների, Վեքիլովների ու հույների՝ Ուռմնոց: Հետագայում դրանց ավելացան նաև Յակոնների, Կոստանովների, Տեր-Մարտիրոսովների, Կենտրոնական, Գեոր աղի, Ֆանտազիա, Չիթոդոնց և այլ բաղնիքներ, որոնք հայտնի էին ոչ միայն ջրամատակարարման հնարամիտ լուծումներով, այլև լողասրահների տաքացման և լուսավորման ավանդական եղանակներով⁷: Ուռմնոց բաղնիքի հանդերձարանն ունեցել է ջրավազան, լողարանի մի կողմում առանձնացված են եղել փոքր խցիկներ՝ մեկական գուռով յուրաքանչյուր ընտանիքի համար, իսկ «Ցենտրալին» ունեցել է հարթ տանիք և առանձին համարներ: Բաղնիքներն ունեին հետևյալ դասավորությունը՝ փոքր նախասրահ, ընդարձակ հանդերձարան՝ պատերի տակ լայն փայտյա թախտերով: Դրանց վրա դրվում էին շո-

⁶ Մադոյան Վ. Ա., Երևանի և շրջակայքի ազգագրական նյութեր, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ ազգագրական և բանահյուսական նյութերի արխիվ (ԱԲԱ), թիվ 24, էջեր 160-161:

⁷ Մեղրոսյան Կ. Վ., ԴԱՆ:

րերը, հանվում էին, հագնվում, նստում, հանգստանում: Թախտի մի ծայրն առանձնացված էր ճաղերով կամ փայտով: Այդ մասը ծածկվում էր ներքնակով, վրան բարձ` հենվելու համար: Առջևում դրված էր լինում փոքր սեղան` վրան բաժակ, լամպ և գանձարկղ: Այստեղ է նստել բաղնեցյալը կամ նրա կինը և ներս մտնողից գանձել լողանալու վարձը` մեծահասակներից` 15-20 կոպ., փոքրերից` 8-10 կոպ., մինչև 5 տարեկանը անվճար էր: Բաղնեցյալի մոտ կանգնած էին լինում միջին տարիքի ծառայող կանայք (կանանց բաժնում)` «ղափրչիներ», որոնք ներս եկողի ձեռքից վերցնում էին բաղնիքի գորգը կամ ջեջիմը և փռում թախտի վրա⁸:

Բաղնիք գնալը 19-20-րդ դդ. սկզբներին առավելապես քաղաքային կենցաղի երևույթ էր, հատուկ գլխավորապես քաղաքաբնակներին: Գյուղերում լողանում էին ձմռանը տանը, ամռանը բակում` հատուկ առանձնացված մասում: Բաղնիքը հայտնի էր նաև «տաք տուն», «լողարան», «լոգարան» անուններով⁹: Հովսեփ Օրբելի արևելյան բաղնիքների մասին գրել է. «Բաղնիքը Կովկասում, ինչպես և ամբողջ արևելքում քաղաքագլխի և ցեղային կազմակերպությունների և առանձին հարուստների հատուկ հոգածության առարկա է ..., որովհետև բաղնիքը ծառայում է ոչ միայն լողանալուն, այլև ուժերը ամրապնդելուն, տրամադրության բարձրացմանը, հանգստին, մտերիմների հետ հանդիպմանն ու բարեկամական գրույցին, առփին և վաճառքին վերաբերող հանդիպմանն ու գրույցին, առևտրական գործարքներին, ինչպես նաև շախմատ կամ նարդի խաղալու մեջ վարպետություն ցուցաբերելուն¹⁰: Ուշագրավ է, որ Երևանի ներկայիս ամենահայտնի Ոսկու շուկան նախկինում եղել է բաղնիք, որտեղ խորհրդային շրջանում գաղտնի կերպով իրականացվել է նաև ոսկու արգելված առքուվաճառք¹¹:

Ինչպես Կ. Պոլսում, Թիֆլիսում, հայկական Կարին, Երևան, Ալեքսպոլ և այլ քաղաքներում ևս բաղնիք գնալը վերածվել էր մի մեծ արարողության: Սեբաստիայում Նոր տարվան պատրաստվելու մեջ մտնում էր նաև բաղնիք գնալը: Սեբաստիա քաղաքի բաղնիքները հայերին հատկացված օրերին անընդհատ գործում էին մինչև ուշ գիշեր: Առավտից մինչև հետմիջօրե հաճախում էին կանայք, «անչափահաս մանչերն էլ միասին առած, իսկ այնուհետև` տղամարդիկ»¹²: Թուրքերը սովորաբար այլ օր էին լողանում: «Քաօղու, տեսնուած բան է, որ թուրք կինը մեր օրին բաղնիք գայ, հայ կիներու հետ լոգնայ»¹³: Լոգանքը վերջացրած կանայք սպիտակ խավլուով փաթաթված դուրս էին գալիս և նստում իրենց հանդերձի ծրարի մոտ: Առանձին սրբիչով նախ փաթաթում են իրենց մազերը: Աղջիկները և նորահարսները նախ հանում էին իրենց վերնագգեստները, շապիկը, նախապես գլխի վրա կապելով խավլի փաթոց, որը սքողում էր կուրծքն ու կոնակը: Քղանցքն ու շապիկները հանելուց առաջ մեջքին փաթաթում են դենջակը` մուգ կարմիր և դեղին գծերով գործված մետաքայա մի կտոր, որի մի ծայրը թիկունքն ի վար առկախ

⁸ Գյուլեցյան Հ., Գյումրի (ազգագրական ակնարկ), 1976, էջ 96:

⁹ Մալխասյանց Մու., Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, հ.1, Բ տառ:

¹⁰ Օրբելի Ի. Ա. Баня и скоморох XII века. Избранные труды. Бр. -1963. сс. 316-323.

¹¹ Պողոսյան Մ., ԴԱՆ, Երևան, 2021:

¹² Պատրիկ Ա., Արծուվիկը // Մշակ, Բեյրութ, 1968, էջ 11:

¹³ Նույն տեղում, էջեր 12,14:

նետված, ծածկում էր կուրծքը, իսկ մնացած մասով վարագուրում էր մեջքից մինչև սրունքները:

Կենցաղային սովորությունների տեսակետից առանձնահատուկ են Ալեքսյու-լենինականցիների բաղնիք գնալու արարողությունները: Բաղնիքն այստեղ ևս դիտվել է ոչ միայն լողանալու, այլև մարդկանց հետ հանդիպելու, զրուցելու, կանանց միջավայրում հարսնացու ընտրելու, ժամանցի, նույնիսկ սզվորներին սզից հանելու վայր, որոնց մասին կան բազմազան նկարագրություններ: Բաղնիքի հիմնական դերը, անկասկած, սանիտարահիգիենիկ, բուժական նշանակությունն էր: Սակայն այն հանդիսացել է որոշ իմաստով նաև հավաքատեղի, շփման, հաղորդակցման, ազատ ժամանցի և հանգստի վայր մանավանդ կանանց համար: Եթե ծանրաբարո այրերը իրենց հանգիստը անց էին կացնում առավելապես սրճարաններում, արհեստավորները, առևտրականները, չափահաս ու երիտասարդ տղամարդիկ՝ նաև միկլիտաններում, գինետներում, ապա բաղնիքները կանանց համար յուրատեսակ «կանանց տուն» էին, «ակումբ»: Այստեղ, օրվա հոգսերից ժամանակավորապես կտրված, կանայք հաղորդակից էին դառնում քաղաքի, համայնքի անցուդարձին՝ միմյանց փոխանցելով օրվա լուրերը, բամբասանքները, երբեմն նույնիսկ «հաշվեհարդար» տեսնում միմյանց նկատմամբ: Այսպես օրինակ՝ Խ. Դաշտենցի «Ֆայտոն Ալեքում» մեջբերվում է է մի դեպք, երբ Պոլոզ Մուկուչի կինը Վեքի բաղնիքում տաք ջուր է լցրել մի կնոջ մեջքին, այն բանի համար որ այդ կինը փքված-փքված պատմել է, թե «Պոլոզի հետ ավտո է նստել ...»¹⁴: Փաստորեն, լողանալուց բացի, բաղնիքը գրեթե ամենուրեք քաղաքներում դարձել է ժամանցի, ինչպես և կերուխումի, զվարճության, տոնի ու հարսանիքի նախապատրաստության վայր:

Կանայք բաղնիք են գնացել ամիսը 1-2 անգամ: Սակայն թե՛ քաղաքում և թե՛ գյուղերում կանայք շաբաթ օրերը՝ կիրակնամուտին, տանը լվանում էին գլուխները: Կանայք օրեր առաջ մեծ բավականությամբ և հաճույքով, որպես մեծ իրադարձությանն ընդառաջ, նախապատրաստվում էին բաղնիք գնալուն: Ե՛վ տղամարդիկ, և՛ մանավանդ կանայք բաղնիք էին գնում ընկերովի՝ փոքր ու մեծ խմբերով, հարևաններով, բարեկամներով, հյուրերի հետ միասին: Գնում էին գեղեցիկ հագնված, արդուզարդով: Շատ հաճախ, միմյանց հետևելով ու «մրցակցելով», կանայք աշխատում էին զարդարվել ոսկեղենով և ոսկեկար շորերով՝ ցուցադրելու համար իրենց հարստությունն ու գերազանցությունն միմյանց նկատմամբ: Սակայն ավելի շուտ այդպես էին վարվում՝ ցույց տալու համար իրենց ապահովածությունը, դրանով իսկ՝ իրենց ամուսինների, որդոց հաջողակությունը ձեռնարկած գործերում: Ապահովության համար զարդերը սովորաբար ի պահ էին տրվում բաղնեցյանին՝ փաթաթելով դրանք թաշկինակի մեջ: Բաղնիք գնալիս կանայք, ինչպես եկեղեցի գնալիս, ծածկվում էին սպիտակ թիկնոցով: Հարուստ կանայք գնում էին կառքով, իսկ տան ծառայող տղան կամ ամուսնու աշակերտը բաղնիքի պարագաները ժամ առաջ հասցնում էր այնտեղ: Ալեքսյուլում կապոցի մեջ դրված էին լինում սանրեր, քիսա, օճառվելու համար բամբակյա թելով գործած լիֆը: «Թալիսի» մեջ դնում էին հատուկ տուտկապ-«բոխչան»՝ փաթաթված մաքուր սպիտակեղենով, ցամքոցներ,

¹⁴ Մեղրոսյան Կ. Վ., նշվ. աշխ., էջեր 230, 233: Դաշտենց Խ., Ֆայտոն Ալեքը, Երևան, 1983, էջ 4:

գլխակապեր: Բաղնիքի հաշվին տրվել է արշին ու կես երկարությամբ և մեկ արշին լայնությամբ, մուգ կարմիր բյազի կտոր, որը փաթաթվել է կոնքերին: Կանայք օգտագործել են խավոտ կտորից բաղնոց շապիկ՝ երկար թևերով ու կնգուղով: Տնից տարել են լողանալու այլ պարագաներ՝ պղնձյա թասեր, տարբեր չափերի ամաններ՝ «եղակ», «փարխաջ» և այլն: Ոտքերը տաք հատակից ու կեղտաջրերից պաշտպանելու համար գործածել են բարձրակրունկ և բարձրաթաթ ոտնամաններ՝ նալիկներ՝ «նալըն»:

Բաղնիքում ամեն ինչ կանոնակարգված է եղել¹⁵: Լողացել են հատուկ արարողակարգով: Գնացել են այնտեղ առավոտվա ժ. 9-10-ից՝ երկար մնալու հեռանկարով: Մինչև ջուրը տալը շոգեհարվել են, քրտնել ու քիսայվել, ջուրը տալուն պես սկսել են նախ մեկը մյուսի հետևից լողացնել երեխաներին: Նրանց լողացնելուց հետո արագ փաթաթել են ցամքոցով, տարել հանդերձարան ու հագցրել շորերը: Լողացել են հերթով՝ միմյանց օգնելով: Լվացումն սկսել են գլխից: Օգնողներից մեկը լողացողի գլխին անընդհատ ջուր է լցրել: Սկսվել է գլուխ լվանալու երկար արարողությունը: Դա առաջին՝ «առջի» բերանն էր, երբ 2-3 անգամ օձառել են գլուխը և անընդհատ տաք ջուր լցրել՝ «ոջիլի դեմն առնելու» համար: Այնուհետև անցել են «երկրորդ բերնին»՝ կրկին մինչև 3 անգամ օձառել են գլուխը և երկար սանրել մազերը՝ չղաղարեցնելով տաք ջուր լցնելը: Գլխին լցրել են ջրի մեջ լուծված յուրատեսակ կավ՝ «կավիճք», նորից երկար սանրել մազերը, պարզաջրել ու գլուխը կապել հատուկ գլխակապով: Դրանից հետո շարունակվել է մարմնի երկարատև ու մանրակրկիտ լվացումը, քիսայումը, մերսումը և այլն:

Եզրահանգում. Բաղնիքում լողանալը թե՛ տղամարդկանց և թե՛ կանանց համար երանելի մի ժամանց էր, իսկական տոնակատարություն, ուստիև մեծ դժվարությամբ են կտրվել այդ հաճույքից: Բաղնիքի ծեսը որոշ իմաստով կապված է եղել անցման բնույթի արարողությունների հետ: Պատահական չէ, որ մարդկանց կյանքի շրջադարձային շատ պահեր կապվել է նաև բաղնիքի հետ (փեսաբաղնիք, հարսնալող, գլուխլվանք, նախատոնական, նախապատրաստական բաղնիք, սգահանություն նաև բաղնիքով և այլն), երբ անցում է կատարվել մեկ վիճակից մյուսին:

БАНИЙ РИТУАЛ У АРМЯН

Погосян С. Г.

Ключевые слова: село, городской быт, общение, гигиена, обычай, переходный обряд, женщина, мужчина, ребенок.

В XIX -начале XX в. посещение бани у армян было явлением преимущественно городского быта. В селениях мылись зимой в доме, летом - на дворе, в специально отведенном

¹⁵ Մեղրոսյան Կ., Պողոսյան Ս., Հայոց բաղնիքները // Նալիքի, տարեգիրք Բ, Թեհրան, 2008, էջեր 461-470: Պողոսյան Ս., Բաղնիքի ծեսը Գյումրիում 19-րդ դարի սկզբին // Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը հանրապետական 2-րդ գիտաժողովի հիմնադրություն, Գյումրի, 1996, էջ 66: Погосян С. Г. Женский банний ритуал у армян // Лавровские (среднеазиатско-кавказские) чтения. 1996-1997. С.ПБ. 1998. сс. 120-122.

месте или в хлеве. Посещение бани превращалось в настоящий церемониал. Баня являлась местом встреч, бесед, проведения досуга, общения и обмена информацией. Здесь, временно оторвавшись от повседневных забот, вовлекались в события общины. Баня была также местом смотрин и выбора невесты. Баня и ее ритуалы были связаны с переходными обрядами - инициациями, являясь своеобразной границей между буднями и праздниками. Как женщины, так и мужчины предпочли традиционно посещать баню с родственниками, друзьями, соседями своего же пола. Примечательно, что подобное предпочтение сохранилось в быту достаточно долгое время. Своеобразной модификацией этого обычая можно считать современные сауны - с новыми проявлениями.

BATHING RITUALS AMONG ARMENIANS

Poghosyan S. H.

Key words: *village, urban phenomenon, entertainment, hygiene, tradition, transition ceremony, woman, man, child.*

In the 19th and early 20th centuries, going to public bath houses was predominantly an urban phenomenon among Armenians. In villages in winter they used to bath in the houses, in summer - in a specially designated part of a courtyard or in barns. Visiting to the bathhouse was a real ceremony. The bathhouse was a place for meetings, conversations, entertainment and communication. Here, one could temporarily forget everyday worries and get acquainted with the events of the community. It was also a place to choose a bride. Bathing rituals were associated with the transition and dedication ceremonies and served as a boundary between everyday life and celebration. Traditionally, both men and women preferred to go to the public baths with relatives, friends and neighbours of the same sex. It is noteworthy that this preference has been preserved in everyday life for a long time. Modern saunas can be considered a unique change of this custom.

Գ ր ա կ ա ն ո թ յ ո ն ի ն

1. Գյուլեցյան Հ., Գյումրի (ազգագրական ակնարկ), Գյումրի, 1976:
2. Դաշտենց Խ., Ֆայտոն Ալեքը, Երևան, 1983:
3. Մովսես Խորենացի, Պատմութիւն հայոց, Երևան, 1981:
4. Մալխասյանց Սո., Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, հ.1, Բ տառ:
5. Պատրիկ Ա., Արծուվիկը, Բեյրութ, 1968:
6. Պողոսյան Ս., Բաղնիքի ծեսը Գյումրիում 19-րդ դարի սկզբին // Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը հանրապետական 2-րդ գիտաժողովի հիմնադրությունը, Գյումրի, 1996:
7. Պողոսյան Ս, ԴԱՆ, Երևան, 2021:
8. Սաղոյան Վ. Ա., Երևանի և շրջակայքի ազգագրական նյութեր, Երևան, 1976, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ ազգագրական և բանահյուսական նյութերի արխիվ (ԱԲԱ), թիվ 24:
9. Սեդրոսյան Կ. Վ., Արհեստավորական ավանդույթները և դրանց արտահայտությունները լենինականցիների կենցաղում // Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հ.6., Երևան, 1974, էջեր 159-252:

10. Սեդրոսյան Կ., Դաշտային ազգագրական նյութեր (ԴԱՆ), ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արխիվ:
11. Սեդրոսյան Կ., Պողոսյան Ս., Հայոց բաղնիքները // Նայիրի, տարեգիրք, Բ, Թեհրան, 2008, էջեր 461-470:
12. Орбели И.А. Бани и скоморох XII века. Избранные труды. Бр.-1963. сс. 316-323.
13. Погосян С.Г. Женский банный ритуал у армян //Лавровские /среднеазиатско-кавказские/ чтения 1996-1997. С.ПБ. 1998. сс. 120-122.
14. Сехбосян К. В., Погосян С. Г. Народная гигиена: бани //Армяне. М. – 2012.
15. Халпакчян О.Х. Гражданское зодчество Армении. М. -1971.
16. Шарден Ж. Путешествие Шардена по Закавказью в 1672-1673 гг. Тифлис. 1802.

Ընդունվել է՝ 16. 06. 2021

Գրախոսվել է՝ 02. 10. 2021

Հանձնվել է տպ.՝ 15. 10. 2021

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Սվետլանա ՊՈՂՈՍՅԱՆ՝ պատմական գիտությունների թեկնածու,
Հայոց ազգագրության թանգարանի ավագ գիտաշխատող,
Էլ. հասցե՝ Sv_ethnomuseum@yahoo.com